

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2012/3.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Rembrandt van Rijn, *Zelfportret als de apostel Paulus*, 1661, 93.2 x 79.2 cm, olieverf op doek, Rijksmuseum, Amsterdam.

H ET OOG VAN DE DICHTER

“ALS PAULUS” VAN ED LEEFLANG

ALS PAULUS

Wij kijken zonder hoop in wie dan ook,
de kin nadert de romp steeds meer.
Het naslagwerk in onze handen
leidt af, zij leggen het haast neer.

Ons voorhoofd fronst zich in het spottend licht,
wenkbrauwen kwamen van het vorsen
tenslotte tot hun hoogste standen.

In ons gezicht versteent de wang,
oogranden hebben zich verwijd;
het wil niet staan naar hoon
en niet naar stank, naar zelfverwijt.
En het weerstaat de aanvechting daartoe.

Nu zal het buiten weer zijn
dat voor burens iets betekent, maar
wij zijn alleen en onderweg is onze blik,
die zich heeft afgewend van wandel,
naar de spiegel toe.

Uit: *De veren*, Zeeuws Kunstenaarscentrum, Middelburg, 1984.

Ed Leeflang (1929 – 2008) was al vijftig toen hij in 1979 debuteerde. Hij kon het toen al zo goed dat hij met *De hazen* direct bekroond werd met de Jan Campertprijs – nooit vertoond voor een eersteling. Maar al eerder had hij liedteksten geschreven voor onder anderen de Vlaamse zanger Miel Cools, enkele kinderboeken vertaald, een paar schoolbloemzingen samengesteld en een eervolle vermelding gekregen voor een inzending voor de Reina Prinsen Geerligsprijs. Er was dus een flinke aanloop genomen. Tijdens zijn werkzame leven was hij vooral leraar. Het langst in Zierikzee. Met Zeeland verbindt deze geboren Amsterdammer ook de Oosterscheldekring. Zijn prachtige distichon “Hier gaan over het tij / de maan, de wind en wij” is, gehakt in een liggend prisma van graniet, te lezen naast het fietspad ter hoogte van het voormalige werkeiland Neeltje Jans. Rijkswaterstaat heeft overigens niet de moeite genomen de naam van de dichter te vermelden.

Een van de aantrekkelijke kanten van Leeflangs poëzie is dat die dicht bij hemzelf en zijn eigen bezigheden en beslommeringen blijft. Zijn geestelijk gehandicapte dochter, de natuur met haar grote hoefblad en de kluten die hij observeert, de problemen van een leerling, het echtpaar Vroman in het Stedelijk Museum – hij besteedt liefdevolle, zij het soms wat mopperige, aandacht aan de Hollandse natuur en andere gewone dingen. Maar wij mogen dan wel onze al te schaarse vreugde beleven aan de natuur, de natuur en de elementen zelf trekken zich van ons niets aan. Ze zijn er, meer niet. Die visie deelt hij met Rutger Kopland. Met hem heeft hij ook gemeen dat hij een gedicht gewijd heeft aan Rembrandts meest schrijnende zelfportret, dat als de apostel Paulus uit 1661. Leeflang schreef het in 1984, Kopland in het Rembrandt-jaar 2006, toen het Rijksmuseum hem en negentien collega’s vroeg een gedicht te schrijven over een van de twintig schilderijen van de oude meester die het bezit. Beiden laten Rembrandt in de spiegel kijken – bijna een noodzakelijke voorwaarde voor het schilderen van een zelfportret –, maar die blik in de spiegel is zeker bij Leeflang vooral een verwijzing naar de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs: “Want nu zien wij nog door een spiegel, in raadselen, doch straks van aangezicht tot aangezicht.” (1 Korintiërs 13 vers 12)

Rembrandt heeft zo’n tachtig zelfportretten gemaakt, tekeningen inbegrepen. Behalve Leeflang en Kopland hebben, om enkele namen te noemen, ook Hugo Claus, Pierre H. Dubois, Eva Gerlach, Simon Vestdijk en Freddy de Vree daarvan gebruik gemaakt. Dat van Ed Leeflang is in het Zeeuwse bundeltje *De veren* terechtgekomen en is daar eigenlijk een vreemd element, omdat het, evenals een vertaling van Emily Dickinson, niets met Zeeland, meer speciaal de omgeving van Zierikzee, te maken heeft, wat de andere twaalf gedichten nu juist wel hebben. Waar vind je anders een gedicht over drie-teenstrandlopers? Laten we het eens bekijken. Eerst een paar opmerkingen over de tekst: “in wie dan ook” in de eerste versregel hoort bij “zonder hoop”, niet bij “kijken”,

in de derde strofe staan “hoon” en “zelfverwijt” tegenover elkaar: “hoon” doet de buitenwereld je aan, “zelfverwijt” richt je aan jezelf. Van beide wordt afstand genomen. In de laatste strofe lijkt met “weer dat voor burens iets betekent” bedoeld te zijn dat het weer zodanig is dat het je uitnodigt er op uit te trekken, iets wat “onze blik / die zich heeft afgewend van wandel” nu juist niet wil zien. Want die zoekt zichzelf.

Toen ik ‘Als Paulus’ voor het eerst las, had ik niet in de gaten dat het een schilderijgedicht is. Ik had het op grond van de titel ‘Als Paulus’ en de eerste en laatste regel gelezen als een gedicht geïnspireerd op 1 Korintiërs 13, met name op het aangehaalde spiegelvers. De bejaarde, door leven en studie getekende man in het gedicht identificeert zich met de apostel Paulus, in wie hij zijn gevoelens van aanvaarding en eenzaamheid projecteert. Met het consequent volgehouden “wij” worden dan zowel de oude man als de apostel bedoeld. Zo kun je het gedicht heel goed lezen, maar niet meer als de dichter je verteld heeft dat hij zijn gedicht te danken heeft aan Rembrandts *Zelfportret als de apostel Paulus*. Dat maak je er overigens niet uit op, temeer omdat Leeftang zich niet heeft bediend van de bekende attributen die aan Paulus eigen zijn. Dat deed Rembrandt wel, al heeft hij ze niet geaccentueerd. Het zwaard in de overslag van Paulus’ mantel – de apostel werd in Rome met het zwaard onthoofd – valt nauwelijks op, en op de papierrollen in zijn handen springen de Hebreeuwse letters ook niet direct in het oog. Die verwijzen naar zijn zendbrieven aan de christelijke gemeenten in Klein-Azië, waaronder Korinte. De dichter maakt er een naslagwerk van. Daarmee kun je alle kanten op. Hij geeft in het gedicht geen specifieke signalen die naar het schilderij verwijzen, tenzij in de beschrijving van het gezicht met zijn fronsende voorhoofd en versteende wang. Maar je moet wel heel goed in de schilderkunst thuis zijn om daaruit af te leiden dat het gedicht zijn wortels heeft in Rembrandts *Zelfportret als de apostel Paulus*. Weet je dat eenmaal, dan blijven de “wij” waarmee het gedicht begint en eindigt niet langer een aanduiding voor de bejaarde uit het gedicht en de gedesillusioneerde, berustende Paulus, maar wordt het een amalgaam van de afgebeelde man op een van Rembrandts laatste zelfportretten en het “poëtisch ik”. Een portret van Rembrandt en Ed Leeftang zou ik bijna zeggen, want het kan haast geen toeval zijn dat de dichter toen hij ‘Als Paulus’ schreef precies even oud was als de schilder toen die voor zichzelf als de apostel Paulus poseerde. Vijfenvijftig.

ANTON KORTEWEG
